

J. S. BACH: *Mache dich, mein Geist, bereit* (BWV 115)

Cantate 115 behoort tot Bachs tweede Leipziger jaargang en is dus een koraalcantate. Hij werd geschreven voor 4 november 1724, de 22ste zondag na Trinitatis; het kerkelijk jaar loopt ten einde, Allerzielen en -Heiligen zijn voorbij, de kerk bereidt zich voor op de laatste dingen wanneer, zoals de slotregels van het koraal grimmig aankondigen *Gott wird richten und die Welt vernichten*.

De evangelielesing voor deze zondag is uit Mattheus 18, de verzen 23-35, de gelijkenis van de ondankbare knecht die, nadat hem zelf grote schulden zijn kwijt gescholden, op zijn beurt meedogenloos optreedt tegen een collega van wie hij nog iets tegoed heeft, en daarvoor ter verantwoording wordt geroepen. Het betrekkelijk recente en daarom wellicht in Leipzig nog niet zo vertrouwde koraal van Johann Burchard Freystein uit 1695 dat de basis vormt voor Bachs cantate houdt slechts zijdelings met de evangelietekst verband; de cantate die Bach het vorig jaar voor deze zondag schreef (BWV 89) was daarop sterker betrokken. *Mache dich, mein Geist, bereit* concentreert zich op het moment dat onverwachts de afrekening kan plaats vinden: zorg dat je morele huishouding op orde is, waakt (delen 2 en 3) en bidt (delen 4 en 5), thema's die ook in twee andere november-cantates terugkomen: *Wachet auf* (BWV 140) en *Wachet, betet* (BWV 70).

Zoals in de cantates van zijn tweede jaargang gebruikelijk handhaaft Bach de teksten van het eerste en laatste (tiende) koraalvers voor opening en slot van zijn cantate, de twee aria's (2 en 4) zijn parafrases van Freysteins verzen 2 resp. 7, de recitatieven van de resterende 'binnencoupletten' (3-6, 8-9).

In de koraalfantasie (1) wordt het koor begeleid door een kwartet bestaande uit continuo, traverso, hobo d'amore en - tot één donker gekleurde stem verenigde - strijkers. Tegenover de twee komende aria's in hun trage adagio-tempo heerst hier een levendige en activistische sfeer: 'de schouders eronder, laat je niet door Satan verrassen', al direct vanaf de eerste door de strijkers gespeelde noten, een martiale oktaafsprong (Geef acht!) met de aantekening *forte* die ook straks in de begeleidende stemmen (regels 1, 3 en 7) zal terugkeren. Zoals steeds klinkt de koraalmelodie als *cantus firmus* in lange noten in de sopraan, tijdloos, onaangedaan en verheven boven het gewoel van alle overige, vocale en instrumentale stemmen. De drie begeleidende zangstemmen volgen geen vast patroon: nu eens polyfoon elkaar imiterend, dan weer in akkoorden samen optrekkend (homofoon).

Na Satans verzoeking (regel 7) raakt de begeleiding even in het ongerede: de twee blazers trekken één lijn en de strijkers spelen een tumultmotief; daarom is het afsluitend instrumentaal ritornel ook niet identiek aan het inleidende.

Begeleid door de hobo d'amore en strijkers zingt de alt (2) een onmiskenbaar slaaplied op het gepunkteerde 3/8 ritme van de siciliano; muzikaal herinnert het ritme, de pulserende bas en de sextsprong met dubbele voorslag (*Schleifer*) aan het *Erbarme dich* uit de Matthäus-Passion. Zelfs het *Ermuntre!* verschrikt de alt niet; pas de dreiging met *ewige Tod* beweegt haar tot een krachtdadig en waakzaam allegro waarna hij toch weer indommelt, en niet alleen omdat de da-capovorm dat vergt.

Met aan drie van Freysteins verzen ontleende argumenten bepleit de bas in recitatief (3) *offne Geistesaugen*; de satan krijgt geen harmonisch rustpunt. Ook de intieme tweede aria (4) heeft een langzaam tempo, *Molto adagio* zelfs. De eerste twee regels zijn een letterlijk citaat van het oorspronkelijke koraal, maar zonder melodische toespeling. De sopraan doet in lange noten de dwingende oproep *bete* en *bitte*, terwijl zij overigens deelneemt aan het transparante polyfone spel van de drie melodische stemmen die door het continuo worden begeleid. Het obligate instrument dat naast de traverso aantreedt is de *violoncello piccolo*, een vijfsnarig instrument met een hoge e-snaar dat het gat vult tussen de violoncello en de altviool: kleiner dan de eerste en groter dan de tweede. Bach schrijft het voor in een tiental cantates en in de zesde cellosuite.

De dankbaarheid waaraan in de meeste cantates een opgewekte laatste aria is gewijd, beperkt zich hier tot een secco-recitatief van de tenor (5) dat nog wel *arioso* wordt afgesloten. Tijdens het eenvoudig vierstemmige slotkoraal (6) lijkt de voortdurend actief doorlopende bas ons wakker en bij de les te willen houden.

© Eduard van Hengel

<http://eduardvh.home.xs4all.nl/BWV/115.html>